

Tatjana KOPRIVICA*

ITALIJANSKI DOPRINOS ISTRAŽIVANJIMA DUKLJE KRAJEM XIX I POČETKOM XX VIJEKA

Sažetak: U radu se razmatra italijanski doprinos istraživanjima rimskog grada Duklje krajem XIX i početkom XX vijeka. Za evropsku promociju ovog arheološkog lokaliteta sedamdesetih godina XIX vijeka veliki značaj imala je aktivnost italijanskog konzula u Skadru Lorenca Peroa i arheologa Đovanija Batiste de Rosija. Prvi Italijan koji je u nekoliko navrata vršio arheološka istraživanja Duklje (1892, 1902, 1907) bio je Trščanin Pjero Sticoti, autor do danas jedine monografske publikacijom o Duklji (1913). Niz individualnih pokušaja Gvida Kore, Roberta Paribenija i Dantea Valjerija da se organizuje sistematsko istraživanje ovog lokaliteta nije otišao dalje od rekognosciranja terena, bez obzira na značajna naučna i politička očekivanja koja je početkom XX vijeka italijanska država ispoljavala u ovom smislu.

Ključne riječi: *Duklja, Crna Gora, Italija, Pjero Sticoti, istraživanja*

Interes evropske naučne javnosti za Duklju podstaklo je slučajno otkriće tzv. Podgoričke čaše. Ovaj artefakt prodat je u Skadru italijanskom diplomatskom predstavniku Lorencu Perou. U Skadru je, u Peroovoj kolekciji, 1872. godine *Podgoričku čašu* vidio francuski arheolog Alber Dimon, objavivši sljedeće godine jedan svoj prilog o njoj.¹ Konzula Peroa, koji je svoje službovanje nastavio u italijanskom konzulatu u Sarajevu, 1874. godine potražio je ruski

* Tatjana Koprivica, Istorijiski institut Podgorica

¹ Up. Albert Dumont, „Séance du 5 février 1873”. *Bulletin de la Société nationale des antiquaires de France*, 1873, str. 71–73; P. C. Finney, *The Invisible God. The Earliest Christians on Art*, Oxford University Press, 1994, str. 284–286; Stefanie Nagel, „Die Schale von Podgorica. Bemerkungen zu einem außergewöhnlichen christlichen Glas der Spätantike”. *Bonner Jahrbücher*, 213/2013, str. 165–198; Miloš M. Živanović, „Preisпитivanje čuvene Podgoričke čaše” [„Revisiting the Famous Podgorica Cup”], *Nova antička Duklja [New Antique Doclea]*, VI/2015, str. 77–108.

diplomata i kolekcionar Aleksandar Basilevski, otkupivši *Podgoričku čašu* za svoju kolekciju.²

„Otac hrišćanske arheologije”, Italijan Đovani Batista de Rosi, poklonio je značajnu pažnju *Podgoričkoj čaši* vrlo brzo nakon njenog otkrića. U prvom kratkom, informativnom radu De Rosi je čašu opisao, iščitao neke od natpisa sa nje i skrenuo pažnju na značaj ovog otkrića.³ Nakon posjete Parizu, gdje mu je novi vlasnik Basilevski dopustio da vidi *Podgoričku čašu* i dao mu njen precizan crtež,⁴ De Rosi je bio u stanju da u svom članku *L'insigne piatto vitreo di Podgoritza oggi nel museo Basilevsky in Parigi* saopšti i preciznije analize ikonografskih predstava sa čase i njihove komparacije sa sličnim poznatim predstavama.⁵

Ideja o potrebi organizovanja arheoloških istraživanja Duklje kod crnogorskih vlasti javila se već 1879. godine, u vrijeme kada je Duklja, zajedno sa Podgoricom i Spužom, na osnovu odluka Berlinskog kongresa (1878) ušla u sastav knjaževine Crne Gore.⁶ Odsustvo materijalnih sredstava i okupiranost crnogorskih vlasti vojnim, političkim i ekonomskim problemima, onemogućile su realizovanje ove ideje. Tek početkom 1890. godine, na inicijativu knjaza Nikole, a pod rukovodstvom Rusa Pavla Apolonoviča Rovinskog, počela su prva sistematska arheološka istraživanja Duklje.⁷ Ona su nastavljena i tokom 1891. i 1892. godine. Rezultirala su otkrićem bazilike, termi, Dijaninog i Roming hrama i stambene kuće.⁸

² A. Basilevski je 1884. godine svoju kolekciju prodao ruskom caru Aleksandru III, koji ju je poklonio muzeju Ermitaž u Petrogradu. U Vizantijskoj kolekciji ovog muzeja (73), *Podgorička čaša* čuva se i danas. — Marta Kryzanovskaya, „Alexander Petrovich Basilevsky, A Great Collector of Medieval and Renaissance Works of Art”. *Journal of the History of Collection*, 2/1990, str. 143–155; Peter Levy, „The Podgoritza cup”. *The Heythrop Journal*, 4–1/1963, str. 55.

³ Giovanni Battista de Rossi, „Podgoritza in Albania-Insigne tazza vitrea figurate”. *Bulletino di Archeologia Christiana*, 5/1874, str. 153–155.

⁴ Peter Levy, „The Podgoritza cup”. *The Heythrop Journal*, 4–1/1963, str. 55.

⁵ Giovanni Battista De Rossi, „L'insigne piatto vitreo di Podgoritza oggi nel museo Basilevsky in Parigi”. *Bulletino di Archeologia Christiana*, 2/1877, str. 77–85.

⁶ Knjaz Nikola Petrović je koncesije za istraživanje Duklje ponudio Vilijamu Džejsmu Stilmanu, američkom publicisti i diplomati, koji se za podršku obratio Britanskom muzeju, ali ova institucija nije pokazala interesovanje za istraživanja Duklje. „The Ruins of Dioclea”, *The Times*, Friday, May 21, 1890, broj 32965, str. 9.

⁷ *Glas Crnogorca*, broj 8, 18. februar 1890, 2; Tatjana Koprivica, „Nikola I Petrović Njegoš i istraživanje Duklje”. *Istorijski zapisi*, 4/2010, str. 215–223.

⁸ Pavle A. Rovinski, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti, tom IV, Državni život (1851–1907)* — *Arheologija*, Cetinje, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević”, Novi Sad — Sremski Karlovc, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1994, 348–396.

Vijesti o arheološkim iskopavanjima na Duklji zainteresovale su i italijansko Ministarstvo inostranih poslova. U martu 1891. godine Antonio di Rudini, ministar inostranih poslova, prosljedio je izvještaj o otkrićima na Duklji Feličeu Barnabeju, direktoru Nacionalnog muzeja Dioklecijanovih termi, tražeći od njega informacije o karakteru i značaju ovog otkrića za Crnu Goru. U iscrpnom izvještaju Barnabeji, između ostalog, navodi: „Opšti utisak koji sam stekao je da se profesor (P. A. Rovinski, prim. aut.) upustio u posao nedovoljno obaviješten o svim ovim istorijskim, topografskim i arheološkim tehničkim pojmovima, koji će biti neophodni da bi se posao uspješno doveo do kraja, a naročito da bi se omogućilo istom i ostalima da dođu do naučnih rezultata manje ili više potvrđenih obavljenim istraživanjem”.⁹

U septembru 1892. godine u Crnu Goru je doputovao do danas najznačajniji istraživač Duklje, Trščanin Piero Stikoti u pratnji Spličanina Luke Jelića.¹⁰ Njihova misija bila je dio šireg istraživanja Crne Gore i Albanije sprovedenog po nalogu Direkcije Arheološko-epigrafskog seminara Bečkog univerziteta. Stikoti je na Cetinju od crnogorskih vlasti dobio „dozvolu za proučavanje otkrivenih spomenika na Duklji”, a od Rovinskog korisne informacije o prethodnim iskopavanjima.¹¹ Sa tri asistenta Stikoti i Jelić su na Duklji naporno radili nedjelju dana. Išćitali su, prepisali i preslikali natpise, nacrtali arhitektonske ostatke i fotografisali lokalitet. Tokom ovih istraživanja „stekli su uvid o samom arheološkom lokalitetu i njegovoj okolini, i snimili objekte nad zemljom”.¹² Obišli su i Zlaticu u okolini Duklje, a kod knjaževog dvorca na Kruševcu, u Podgorici, prepisali su natpise sa fragmenata donijeti tu sa Duklje i fotografisali arhitektonske fragmente. O misiji u Crnoj Gori Stikoti i Jelić podnijeli su kraći preliminarni izvještaj koji nije publikovan. Natpise koje su pronašli na Duklji stavili su na raspolaganje za suplemente III toma velike edicije *Corpus Inscriptionum Latinarum*.¹³

⁹ Archivio Storico Soprintendenza Speciale per i Beni Archeologici di Roma, Fondo Pratiche di Tutela, Notizie varie, Doclea, *Scavi di Doclea nel principato Montenegro*, Roma, 7 marzo 1891, id. 840.

¹⁰ *Glas Crnogorca*, broj 36, 5. septembar 1892, str. 4; *Isto*, broj 37, 12. septembar 1892, str. 4.

¹¹ Civico Museo di Storie ed Arte di Trieste, Piero Sticotti, *Viaggio archeologico nel Montenegro e nell'Albania settentrionale fatto in compagnia col dott. Luca Jelić per incarico della direzione del Seminario archeol. — epigrafico dell'Università di Vienna*, scatola 2, busta 9, № 162.

¹² *Isto*.

¹³ P. Sticotti, „Ueber die Ergebnisse einer Reise nach Doclea, Juli 1907”. *Anzeiger der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophische-historische Klasse*, XLV/1908, str. 52.

Uključivanje britanske arheološke misije u istraživanje Duklje 1893. godine obogatilo je i učinilo složenijom sliku o veličini i značaju ovog lokaliteta. Istraživanja Džona Artura Raskina Munroa, Vilijama Andersona i Josipa Milnea ukazala su na postojanje kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih hrišćanskih crkava u istočnom dijelu grada: bazilike A, bazilike B i krstoobrazne crkve.¹⁴

Rezultati britanskih istraživanja izazvali su veliko interesovanje evropske stručne javnosti za Duklju. U francuskom Ministarstvu prosvjete i vjera razmatrana je mogućnost upućivanja jedne istraživačke misije u Crnu Goru. U tom cilju Duklju su posjetili Pol Niko 1892.¹⁵ i Arman Dajo 1895. godine.¹⁶ Dok su Francuzi oklijevali, pojačani interes za istraživanje Duklje pokazali su Italijani. U Rimu se kod italijanske vlade 1900. godine za organizovanje arheološke misije zauzeo geograf Gvido Kora, koji je 1899. godine boravio u Crnoj Gori i nekoliko dana proveo proučavajući ostatke Duklje.¹⁷ Kora je pokušavao da zainteresuje i crnogorske vlasti za istraživanje Duklje u okviru velike italijanske ekspedicije, koja bi sa više naučnih aspekata proučavala Crnu Goru. Pokušavajući da realizuje ovu ideju, Kora je tokom 1900. godine u više navrata kontaktirao crnogorskog konzula u Rimu Evgenija Popovića i sekretara crnogorskog Ministarstva inostranih djela Slava Ramadanovića.¹⁸ O ovom projektu razgovarao je i sa italijanskim prijestolonasljednikom, princom Viktorom Emanuelom III i princezom Jelenom Petrović Njegoš.¹⁹ Po svemu su-

¹⁴ Tatjana Koprivica, „Diary Entries and Photographic Documentation of J. A. R. Munro Related to the Archaeological Exploration of Doclea (Montenegro) in 1893”. *Zograf*, 37/2013, str. 1–15.

¹⁵ Centre d'accueil et de recherche des Archives nationales — Paris (= CARAN), Ministère de l'Instruction publique, Services des missions, Missions scientifiques et littéraires, Nicod Paul (Mission au Monténégro), Exploration de l'ancienne Dioclea (1892), F 17, 2995 A, *Note à l'appui de la demande faite par M. Nicod pour une Mission archéologique au Monténégro*, 18/30 Mai 1892, dokument bez arhivskog broja.

¹⁶ CARAN, Ministère de l'Instruction publique, Services des missions, Missions scientifiques et littéraires, Albaniae-A. Dayot, Fouilles de Dioclea, F 17, 262, Communication d'un projet de mission archéologique, Paris, 30 Juin 1896, dokument bez arhivskog broja.

¹⁷ Guido Cora, *Nel Montenegro, Impressioni di viaggio* (1899), Roma, Forcani e C., 1901, str. 45–46; Slavko Burzanović, Tatjana Koprivica, „Antičko rimsko nasljeđe u Crnoj Gori i italijanska spoljna politika”. *Matica*, 48/2011, str. 221–222.

¹⁸ Državni arhiv Crne Gore, Cetinje (=DACG), Ministarstvo inostranih djela (=MID), 1900, *E. Popović a S. Ramadanović*, Roma, 9/21 Mars 1900; *Isto*, *E. Popović a S. Ramadanović*, Roma, 2/14 Avril 1900; *Isto*, *S. Ramadanović a G. Cora*, Cettigne, 2/14 Mai 1900; *Isto*, *E. Popović a S. Ramadanović*, Roma, 4–7 Mai 1900; *Isto*, *G. Cora a S. Ramadanović*, Roma, 7/5 1900.

¹⁹ DACG, MID, 1900, *G. Cora a S. Ramadanović*, Roma, 7/5 1900.

deći, Kora je u pratnji dva službenika italijanske vlade 1901. godine ponovo došao u Crnu Goru, ali nije uspio da realizuje svoju ideju.²⁰ Ministar obrazovanja Nuncio Nazi za ekspediciju je odredio sredstva iz neadekvatne budžetske pozicije, zbog čega su nadležni finansijski organi (*Corte dei Conti*) odbili da ih isplate.²¹

Početkom oktobra 1901. godine u Crnu Goru je stigao italijanski arheolog Roberto Paribeni.²² Zahvaljujući preporukama Evgenija Popovića, crnogorska vlada mu je dala dozvolu za istraživanja i obezbijedila pomoć lokalnih vlasti.²³ Paribeni je istraživao na lokalitetima u Podgorici, Gradini, Spužu, Nikšiću.²⁴ Najviše pažnje pokonio je proučavanju epigrafskih spomenika u Duklji, o čemu je objavio jedan rad 1904. godine.²⁵ Međutim, u pogledu opravdanosti sistematskog italijanskog istraživanja ovog lokaliteta Paribeni je pokazivao ozbiljne rezerve. Tako u pismu Antoniju Baldačiju Paribeni tvrdi: „Sa čisto arheološkog aspekta, smatram da je trošenje novca za iskopavanje Duklje skoro grijeh za Italiju koja arheološki može mnogo bolje bilo kod kuće, bilo negdje drugo. Čini mi se da se od Duklje ne mogu očekivati veliki rezultati.”²⁶ U istom duhu govorio je i sa Feliceom Barnabeijem, koji je to notirao u svom *Dnevniku*.²⁷

²⁰ DACG, MID, 1900, F. 90, S. *Ramadanović kapetanu Zambeli*, Cetinje 1/8 1901.

²¹ „Per gli scavi archeologici nel Montenegro”, *La Stampa*, 17. 8. 1901, broj 227, str. 1.

²² *Glas Crnogorca*, broj 45, 3. novembar 1901, str. 3; Giovanni Salmeri, „Epigrafica e storia antica nel Mediterraneo: Il „caso” italiano”. *L’Archeologia Italiana nel Mediterraneo fino alla Seconda Guerra Mondiale*, a cura di Vincenzo la Rosa, Catania, Centro Studi per l’Archeologia Greca C. N. R, 1986, str. 210; Massimiliano Munzi, „Elemente einer politischen Biographie”. *Das grosse Spiel: Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860–1940)*, Köln: Dumont, 2008, str. 561.

²³ DACG, MID, 1901, E. *Popovic a Ministère des Affaires Étrangères*, Roma, 7 Sept. 1901; *Isto, Ministarstvo inostranih djela serdaru Radoviću*, Cetinje, 4/9 1901.

²⁴ A. Baldacci, „Un’escursione archeologica del dott. Roberto Paribeni nel Montenegro”. *Bolletino della Società geografica italiana*, 1/1901, str. 1–8. [A. Baldači, „Arheološki izlet dra Roberta Paribenija u Crnu Goru”. *Crna Gora vrata Balkana. Putopisi i zapisi evropskih botaničara*, ur. V. Pulević, D. Vincek, Cetinje, Obod, 1991, str. 827–833].

²⁵ R. Paribeni, „Iscrizioni Romane di Doclea e di Tusi”. *Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma*, 4/1903, str. 374–379.

²⁶ Biblioteca dell’Archiginnasio di Bologna, Fondo Antonio Baldacci, R. *Paribeni a A. Baldacci*, Atena, 12 ottobre 1901, № 9/30.

²⁷ *Le „Memorie di un Archeologo” / di Felice Barnabei*, a cura di Margherita Barnabei e Filippo Delpino, Roma, Le Luca edizione d’arte, 1991, *Pagine di Diario*, Martedì, 15 luglio 1902, str. 390.

Italijanska vlada je, ipak, za arheološka istraživanja u Crnoj Gori opredijelila izvjesna skromna sredstva.²⁸ Ovakav stav može se dovesti u vezu sa opštim očekivanjima italijanske vlade da, nakon velikog uspjeha koji je Federico Halber postigao u svojim istraživanjima na Kritu, rad arheologa iskoristi u cilju svoje ekspanzije na Mediteranu. Ministarstvo spoljnih poslova počelo je da odobrava subvencije, privilegujući projekte u oblastima u kojima su se preklapali politički i naučni interesi Italije.²⁹

Nema sumnje, zahvaljujući odobrenim sredstvima u avgustu 1902. godine u Crnu Goru je stigla interdisciplinarna ekspedicija koju su, pored Antonija Baldačija, organizatora i inspiratora misije, činili i Trščanin prof. Dante Valjeri³⁰, inspektor za arheološke spomenike, prof. Ugo Vram, antropolog, prof. Alesandro Marteli, geolog, dr Luidi Santagata, fizičar i prirodnjak, i Anibale Baldači, agronom.³¹ Među ciljevima misije navode se antropološka, folklorna i sociološka istraživanja stanovništva, posebno na graničnom području Crne Gore i Albanije, kojima je trebalo da bude preispitana teza da su slovenski stanovnici južne Dalmacije, Stare Srbije, Crne Gore i Hercegovine, u stvari potomci sloveniziranih masa ilirskog porijekla, od kojih potiču i susjedni Albanci. Ovom cilju pridonijela bi arheološka istraživanja kojima bi se bolje upoznala ilirska civilizacija. Baldači je očekivao bogate arheološke nalaze o grčkoj i rimskoj kolonizaciji, a posebno pronalazak ostataka rimskih trgovačkih i vojnih stanica i puteva. Iza ove „antičke nostalgije” izbija njegova neskrivena želja za obnavljanjem ekonomskog i vojničkog prisustva Rima na Balkanu, kao i pretvaranjem Jadrana u *Mare Nostrum*.³²

Članovi misije su se u Crnoj Gori zadržali do 20. septembra. O zadovoljavajućim rezultatima ove misije svjedoči i publikovanje nekoliko naučnih studija. Prof. Valjeri je tokom ekspedicije ispitivao ruševine Duklje i ostatke akvadukta kojim se grad snabdijevao vodom. Poseban interes pokazivao je za ostatke rimskih puteva. Tragao je i za arheološkim lokalitetima u Nikšiću, La-

²⁸ Italijanska vlada je sumu od 29.000 lira kumulativno opredijelila za arheološka istraživanja u Tunisu, Egiptu i Crnoj Gori. — Nav. djelo, str. 398, n. 5.

²⁹ Up. Marta Petricioli, *Archeologia e Mare Nostrum. Le missioni archeologiche nella politica mediterranea dell'Italia 1898–1943*, Roma, V. Levi, 1990.

³⁰ Filippo Tambroni, „Dante Vaglieri”. *Bolletino dell'Associazione archeologica romana*, 1/1914, 2.

³¹ „Naučna ekspedicija iz Italije”, *Glas Crnogorca*, broj 32, Cetinje, 10. avgust 1902, str. 3; Slavko Burzanović, „Antonio Baldacci e il Montenegro”. *Contesi Adriatici. Studi di italianistica comparata*, a cura di Vesna Kilibarda e Julijana Vučo, Roma, Aracne, 2008, 73.

³² Slavko Burzanović, Tatjana Koprivica, nav. djelo, str. 224.

zinama, Medunu, Šavniku i u oblasti Pive i Tare.³³ S obzirom na to da se smatralo kako je Crna Gora, u arheološkom pogledu, *terra incognita*, Valjeri je bio djelimično zadovoljan rezultatima svoje misije. Ipak, Valjerijeva istraživanja nijesu rezultirala nekim značajnijim radom.³⁴

Alarmirani italijanskim interesovanjem za istraživanje Duklje, iz Carsko-kraljevskog arheološkog instituta u Beču su u avgustu 1902. godine, zbog opasnosti da se izgubi sve što je do tada uloženo u istraživanje, požurili Stikotija da već u septembru ode na Duklju, jer su italijanski naučnici bili blizu da dobiju koncesije na istraživanje Duklje.³⁵ Stikoti je u Crnu Goru došao u septembru sa arhitektom Ćirilom M. Ivekovićem, građevinskim savjetnikom carske gradske uprave u Zadru.³⁶ Svoju drugu misiju u Crnoj Gori Stikoti je opisao kao upotpunjavanje nalaza od prije deset godina i obradu novih.

Zabrinutost u Beču da bi Italijani mogli monopolizovati istraživanje Duklje pokazala se neopravdanom. Italijanski arheološki rezultati iz 1902. godine bili su skromni. Iako je italijanska vlada i 1903. godine finansirala rad naučne misije u Crnoj Gori, ni Vram ni Valjeri nijesu uzeli učešća u njoj.³⁷

Stikoti i Iveković nastavili su svoja istraživanja i u ljeto 1907. godine.³⁸ Iz izvještaja koji su podnijeli na sjednici Filozofsko-istorijske klase Kraljevske akademije nauka u Beču 19. februara 1908. saznajemo da su, prema preciznom planu istraživanja, upotpunili plan grada. Pored toga, snimali su i objekte u okolini, akvadukt, djelove trase puta Skadar — Naron, rimske grobnice.³⁹ Samo kada je to bilo neophodno, preduzimali su naknadna iskapanja uz pomoć nekoliko radnika. Knjaz Nikola ih je ohrabrio da publikuju monografiju sa rezultatima svoga rada, ukazujući da niko prije njih nije do-

³³ Biblioteca dell'Archiginnasio di Bologna, Fondo Antonio Baldacci, *D. Vaglieri a A. Baldacci*, Nikšić, 22 Agosto 1902, № 10/443; *D. Vaglieri a A. Baldacci*, Šafnik, 28 Agosto 1902, № 10/450.

³⁴ Slavko Burzanović, Tatjana Koprivica, nav. djelo, str. 226.

³⁵ Österreichisches Archäologisches Institut, Wien, Archive, Montenegro-Dočlea, *K. K. österreichisches archäologisches Institut in Wien-Sticotti*, Wien, 8. august 1902.

³⁶ Slavica Marković, *Ćiril Metod Iveković*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1992, str. 158.

³⁷ Valjeri je odustao zbog bolesti i odmaklih godina. — Biblioteca dell'Archiginnasio di Bologna, Fondo Antonio Baldacci, *D. Vaglieri a A. Baldacci*, Roma, 16 luglio 1903, № 12/316.

³⁸ Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, Archiv, Balkan-Kommission, *Protokoll der 33. Sitzung der Balkan-Kommission (Antiquarische Abteilung)*, Wien, 26. März 1907.

³⁹ P. Sticotti, *Ueber die Ergebnisse einer Reise nach Dočlea, Juli 1907*, Anzeiger der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophische-historische Klasse XLV (1908), 51–55.

bio odobrenje za objavljivanje veće publikacije o Duklji.⁴⁰ Ipak, na objavljivanje njihove monografije čekalo se do 1913. godine.⁴¹

Viktor Emanuel III Savojski blagonaklono je gledao na mogućnost italijanskog istraživanja Duklje, ali nema dokaza o njegovom značajnijem angažovanju u tom pogledu. Već prilikom svog prvog dolaska u Crnu Goru 1896. godine, tada kao princ prijestolonasljednik, posjetio je Duklju, interesujući se posebno za ploče sa rimskim natpisima.⁴² Viktor Emanuel III posjetio je Duklju i 1910. godine.⁴³ Bio je pasionirani numizmatičar, vlasnik bogate zbirke antičkog novca, čijim se katalogiziranjem bavio.⁴⁴ Može se pretpostaviti da je od crnogorske vladarske porodice mogao dobiti kao poklon monete pronađene na Duklji. Nažalost, nijesmo uspjeli da utvrdimo da li je i koliko ovakvih moneta bilo u kolekciji kralja Viktora Emanuela III.

Ni individualni ni kolektivni pokušaji Italijana da organizuju sistematska istraživanja Duklje nijesu otišli mnogo dalje od rekognosciranja terena, bez obzira na značajna naučna i politička očekivanja koja je početkom XX vijeka italijanska država ispoljavala u ovom smislu. Do danas najznačajniju monografsku publikaciju o Duklji objavio je jedan Italijan — Pjero Stikoti, ali kao predstavnik bečke arheološke škole.

BIBLIOGRAFIJA

Arhivski izvori

- [1] Archivio Storico Soprintendenza Speciale per i Beni Archeologici di Roma, Fondo Pratiche di Tutela, Notizie varie, Doclea.

⁴⁰ Nav. djelo, 55.

⁴¹ Pietro Sticotti, *Die Römische Stadt Doclea in Montenegro*, Schriften der Balkankommission Antiquarische abteilung VI, Wien: A. Hölder, 1913 [= Pietro Sticotti, *Rimski grad Doclea u Crnoj Gori*, Podgorica: Matica crnogorska, Cetinje: Kulturno-prosvjetna zajednica 1999].

⁴² „Un escursione del Principe di Napoli”, *La Stampa*, 27. 8. 1896, broj 239, str. 1; „Il Principe di Napoli a Podgoritzza”, *La Stampa*, 29. 8. 1896, broj 241, str. 3; Adolfo Rossi, *Un'escursione nel Montenegro*, Roma, Carlo Aliprandi editore, 1896, str. 131.

⁴³ *Il Giornale d'Italia*, Sabato, 27 Agosto 1910, broj 238, str. 1.

⁴⁴ Kolekcija Viktora Emanuela, koju čine više od 100.000 moneta, čuva se u muzeju *Palazzo Massimo* u Rimu. U periodu od 1909. do 1943. godine, sa saradnicima je priredio 20 tomova *Corpus Nummorum Italicorum*. <http://archeoroma.beniculturali.it/musei/museo-nazionale-romano/palazzo-massimo/medagliere/collezione-vittorio-emanuele-iii> (preuzeto 15. oktobra 2016)

- [2] Biblioteca dell'Archiginnasio di Bologna, Fondo Antonio Baldacci.
- [3] Centre d'accueil et de recherche des Archives nationales-Paris, Ministère de l'Instruction publique, Services des missions, Missions scientifiques et littéraires, Nicod Paul (Mission au Monténégro) Albaniae, A. Dayot, Fouilles de Diocléa.
- [4] Civico Museo di Storie ed Arte di Trieste, Archivio Piero Sticotti.
- [5] Državni arhiv Crne Gore, Cetinje, Ministarstvo inostranih poslova, 1900, 1901.
- [6] Österreichisches Archäologisches Institut, Wien, Archive, Montenegro-Doclea.
- [7] Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, Archiv, Balkan-Kommission.

Štampa

- [8] *Glas Crnogorca*, Cetinje, 1892.
- [9] *Il Giornale d'Italia*, Roma, 1910.
- [10] *La Stampa*, Torino, 1896, 1901.
- [11] *Slobodna riječ*, Podgorica, 1907.
- [12] *The Times*, London, 1890.

Literatura

- [13] Barnabei, Margherita, Delpino, Filippo (ur.) (1991), *Le „Memorie di un Archeologo“ di Felice Barnabei*. Roma: Le Luca edizione d'arte.
- [14] Burzanović, Slavko (2008). „Antonio Baldacci e il Montenegro”. *Contesi Adriatici. Studi di italianistica comparata*, a cura di Vesna Kilibarda e Julijana Vučo, Roma: Aracne, 69–89.
- [15] Burzanović, Slavko, Koprivica, Tatjana (2011). „Antičko rimsko nasljeđe u Crnoj Gori i italijanska spoljna politika”, *Matica* 48: 219–230.
- [16] Cora, Guido (1901), *Nel Montenegro, Impressioni di viaggio (1899)*, Roma: Forcani e C.
- [17] De Rossi, Giovanni Battista (1874). „Podgoritzta in Albania-Insigne tazza vitrea figurate”. *Bulletino di Archeologia Christiana* 5: 153–155.
- [18] DE ROSSI, Giovanni Battista (1877). „L'insigne piatto vitreo di Podgoritzta oggi nel museo Basilewsky in Parigi”. *Bulletino di Archeologia Christiana* 2: 77–85.
- [19] Dumont, Albert (1873). „Séance du 5 février 1873”. *Bulletin de la Société nationale des antiquaires de France*: 71–73.
- [20] Finney, C. Paul (1994). *The Invisible God. The Earliest Christians on Art*. Oxford University Press.
- [21] Koprivica, Tatjana (2010). „Nikola I Petrović Njegoš i istraživanje Duklje”. *Istorijski zapisi* 4: 215–223.
- [22] Koprivica, Tatjana (2013). „Diary Entries and Photographic Documentation of J. A. R. Munro Related to the Archaeological Exploration of Doclea (Montenegro) in 1893”, *Zograf* 37: 1–15.
- [23] Kryzanovskaya, Marta (1990). „Alexander Petrovich Basilevsky, A Great Collector of Medieval and Renaissance Works of Art”, *Journal of the History of Collection* 2: 143–155.
- [24] LEVI, Peter (1963). „The Podgoritzta cup”, *The Heythrop Journal* 4: 55–66.
- [25] Marković, Slavica (1992). *Ćiril Metod Iveković*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.
- [26] Munzi Massimiliano (2008). „Elemente einer politischen Biographie”. *Das grosse Spiel: Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860–1940)*, Köln: Dumont.
- [27] Nagel Stefanie (2013), „Die Schale von Podgorica. Bemerkungen zu einem außergewöhnlichen christlichen Glas der Spätantike”. *Bonner Jahrbücher* 213: 165–198.
- [28] Paribeni, Roberto (1903). „Iscrizioni Romane di Doclea e di Tusi”. *Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma* 4: 374–379.

- [29] Petricioli, Marta (1990). *Archeologia e Mare Nostrum. Le missioni archeologiche nella politica mediterranea dell'Italia 1898–1943*, Roma: V. Levi.
- [30] Rossi, Adolfo (1896). *Un'escursione nel Montenegro*, Roma: Carlo Aliprandi editore.
- [31] Rovinski, A. Pavle (1994). *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti, tom IV, Državni život (1851–1907) — Arheologija*, Cetinje, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević”, Novi Sad — Sremski Karlovci, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- [32] SALMERI, Giovanni (1986). „Epigrafica e storia antica nel Mediterraneo: Il „caso” italiano”. *L'Archeologia Italiana nel Mediterraneo fino alla Seconda Guerra Mondiale*, a cura di La Rosa Vincenzo, Catania: Centro Studi per l'Archeologia Greca C. N. R: 203–229.
- [33] Sticotti, Pietro (1913). *Die Römische Stadt Doclea in Montenegro*, Schriften der Balkankommission Antiquarische abteilung VI, Wien: A. Hölder [= Sticotti, Pietro (1999). *Rimski grad Doclea u Crnoj Gori*, priredila Olivera Velimirović-Žižić, Podgorica: Matica crnogorska, Cetinje: Kulturno-prosvjetna zajednica].
- [34] Tambroni, Filippo (1914). „Dante Vaglieri”. *Bolletino dell'Associazione archeologica romana* 1: 1–9.
- [35] Živanović, M. Miloš (2015). „Preisпитivanje čuvene Podgoričke čaše” [„Revisiting the Famous Podgorica Cup,“], *Nova antička Duklja [New Antique Doclea]*, VI: 77–108.

Tatjana KOPRIVICA

IL CONTRIBUTO ITALIANO ALLE RICERCHE SU DOCLEA
 ALLA FINE DELL'OTTOCENTO E ALL'INIZIO DEL NOVECENTO

Riassunto

Per la promozione europea della località archeologica di Doclea negli anni Settanta dell'Ottocento, grande importanza assunse l'attività del console italiano a Scutari Lorenzo Pero e dell'archeologo Giovanni Battista de Rossi. Il primo italiano ad occuparsi di ricerche archeologiche fu il triestino Piero Sticotti, le cui ricerche risalenti al 1892, al 1902 e al 1907 ebbero come risultato una pubblicazione monografica su Doclea (1913). I numerosi tentativi individuali per organizzare ricerche sistematiche, compiuti da Guido Cora, Roberto Paribeni e Dante Vaglieri, non andarono oltre la ricognizione in loco, nonostante le aspettative scientifiche e politiche nutrite all'inizio del Novecento dallo stato italiano.

Parole chiave: Doclea, Montenegro, Italia, Piero Sticotti, ricerche